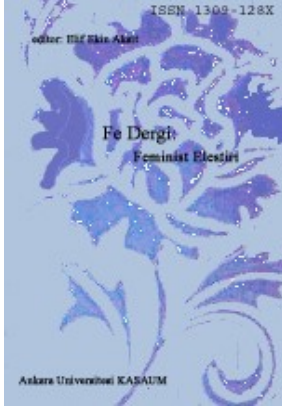

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 2 Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

**Laleli’de bir edibe: Halide Edip’in *Akile Hanım Sokağı*
Üzerine**
Funda Şenol Cantek

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 20 Aralık 2010

Bu makaleyi alıntılanmak için: Funda Şenol Cantek, “Laleli’de bir edibe: Halide Edip’in *Akile Hanım Sokağı*
Üzerine,” *Fe Dergi* 2, no. 2 (2010): 111-114.

URL: <http://cins.ankara.edu.tr/laleli.html>

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Laleli'de bir edibe: Halide Edip'in Akile Hanım Sokağı Üzerine

Funda Şenol Cantek*

“Günümüzün Laleli’siyle hiçbir ilgisi olmayan bu semti, ‘Cumhuriyet modernliğinin kısa sürmüş bir rüyası’ olarak tanımlamak da mümkündür. Dönüp o yıllardaki sakinlerine baktığımızda, başka bir semtte pek olmayan ilginç bir karışım ve yüksek bir akademik/entelektüel düzey söz konusuydu”.

Halide, Biyografisi'ne Sığmayan Kadın'da İpek Çalışlar, Halide Edip'in uzun bir sürgünden İstanbul'a döndüğünde yaşamak için seçtiği ve tutkuyla bağlı kaldığı Laleli semtini böyle tarif eder (2010: 401). Halide Edip'in mekan algısı, her duyarlı insanda rastlanabileceği üzere, düşünce ve duygu dünyasını besler. Ev onun için barınaktan, sokak bir zarfın üzerindeki adresin parçası olmaktan ibaret değildir, şehrin ise neredeyse canı vardır. Bunu anılarını, romanlarını ve diğer metinlerini izleyerek görebiliriz. Mesela *Sinekli Bakkal*'da sokak roman kahramanlarından biridir. Çocukluk anıları *Mor Salkımlı Ev*'in çağrıştırdıklarıyla hatıra gelir. *Yolpalas Cinayeti*, Şişli'de bir konakta işlenen cinayete açılır, 1900'lerin İstanbul'unun oluşturduğu dekorda akıp gider. *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Kurtuluş Savaşı'nın harap Ankarası'ndan manzaralar resmeder.

Akile Hanım Sokağı (Can Yayınları, İstanbul, 2010) da, Laleli'de, yazarın “kendi semti”nde geçen bir roman olarak yazarın semte olan gönül borcunu ödeme şeklidir sanki. İlk 1957-58 yıllarında *Hayat Mecmuası*'nda tefrika edilmiş, 1958'de de kitap olarak basılmıştır. Genç bir diplomat olan Tarık ile karısı Nermin'in kısa süreliğine Ankara'dan, İstanbul'da, Akile Hanım Sokağı'nda yaşayan teyze ve enişterinin yanına gelmeleriyle başlar roman. Tarık görevli olarak İtalya'ya gidince, Nermin bir aylığına onların yanında kalır. Böylece hem Nermin, hem de okur, sokağı, sokağın kudretli şahsiyeti Akile Hanım'ı ve diğer sakinleri yakından tanıma imkanı bulur. Duygusal gerilimler, başdöndürücü hızla akan sosyal hayat ve sarsıcı toplumsal değişimlerin kişisel hikayelere yansımalarıyla geçen bir ayda, Nermin'in ve Akile Hanım'ın yanı sıra yazarın teşrih masasına yatırdığı birçok farklı kadın ve erkek karakterle karşılaşırız. Nermin'in teyzesi Ayşe, eniştesi Samim, hizmetçileri Güzide, Akile Hanım'ın alt katına sığındığı karşıkı kırmızı konağın sakinlerinden doktor adayı Gülbeyaz, sokaktaki konaklarda hizmetçilik yapan, geceleri pencere önünde soyunup dansettiği için zamanın streap tease'çilerine atfen “cıbil gız” diye anılan Ayşe, hacıağa İsmail Bey ve “korkunç yenge” Feyziye, nihayet Sadi Arslan ile Serin Esen çifti.

“Sokağı Takdim” başlıklı bölümle açılan roman, Ahmet Kemal Sokağı'nın sokak sakinlerinden Akile Hanım'ın adıyla anılır hale nasıl geldiğini anlatır okura. Bu giriş, kağıt üzerinde bir erkeğin adıyla anılan mekanın, hayatın akışı içerisinde bir kadının tahakkümü altına girişidir aynı zamanda. İşte şimdi Halide Edip'in asıl ilgi alanıyla karşılaşırız: kadınlık halleri.

Demokrat Parti dönemi İstanbul'unda geçen romanda çok sayıda kadın karakter, ruh tahlilleri, dönemsel değişimlerin onlar üzerinde bıraktığı tesirler, erkeklerin gözlerindeki yansımaları ile resmi geçit yaparlar sayfalar ilerledikçe. Her sınıftan, her karakterden ve pek çok milletten kadın girip çıkar sahneye.

Demokrat Parti döneminde milletvekilliği yapmış ama bu iktidarın tarz-ı siyasetiyle de uzlaşmamış başına buyruk yazarımız, Ellili yıllarda memlekette neler olup bittiğini, eleştirel bir yaklaşımla roman karakterlerinin gündelik hayatlarına yansıtır. Amerikan hayranlığı, şehri bir batı kentine dönüştürmeye niyetli imar faaliyetleri, popüler kültür olgusunun ilk emareleri, rock'n roll, streap tease, hacıağalar, yobazlar, taşradan göçmüş yoksul sınıf dönemin ruhunu yansıtan unsurlar olarak tahlil konusu edilir. Siyasetten çok canı yanmış Halide Edip, doğrudan siyasi tahlillere girişmez. Ancak romanın bir yerinde, karakterlerden birine, “Eller değişti, yumruk gene o yumruk” dedirtmekten de kendini alamaz (s. 43).

Tepesindeki yumruğa rağmen İstanbul, roman boyunca, gürül gürül akan, kah bulanık, kah parıltılı bir nehir gibi roman karakterlerine eşlikçilik yapacaktır. Bu İstanbul, Menderes'in yaratıcı yıkımına kurban gitmekte olan İstanbul'dur. Biteviye kazılan yollar, yıkılan tarihi yapılar, toz toprak, tıkanan trafik... Elliler'in İstanbul'u imar faaliyetleriyle anıldığından, bu yıllarda geçen romanın karakterleri arasında inşaat mühendisleri, müteahhitler, mimarlar bulunması beklenen bir şeydir. Ana caddelerin, otoyolların hızla bir ağa dönüşüp şehri sardığı bu dönemde, Akile Hanım Sokağı, ismini taşıdığı kadın gibi müşfik, hala mahalle kültürünün izlerini

* Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

taşıyan, komşuluğun, yardımlaşmanın esas olduğu, görmüş geçirmiş bir İstanbul Hanımefendisi gibi tasvir edilir. Yine bir İstanbul Hanımefendisi gibi, çağın dayattığı dönüşümler ve yeniliklerle yüzleşmek zorunda kalır. Taşradan göçen kiracılar, hizmetçiler, topraktan zenginleşip İstanbul'da ihale peşinde koşan *Demokrat* haciağalar sokağın yeni ve gürültücü sakinleridir. Onların beraberlerinde getirdikleri hayat tarzı, sokağın eski sakinlerine artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını kati biçimde gösterir. Gelenek moderne, taşra kente sızmaya başlamış, bastırılan geri dönmüştür. Sadi Arslan, Amerikalı arkadaşı Dick ile sohbet ederken, yaşadıkları dönemde “Amerikanlaşma”nın yaygınlığından şikayet eder: “Bizim kadınlar da şimdi o kadar Amerikanlaştı ki” der ve ekler, “İşin garibi, bizdeki orta sınıf, bilhassa Anadolu lular daha fazla çıplaklık gösterisine düşkün” (s. 192-193). Geceleri pencere önünde soyunan “cıbil kız” Ayşe'nin romandaki varlığı, yazarın Anadolu lulara var olduğuna inandığı çıplaklık merakını ve yüksek libidoyu teşhir etme gayesinin neticesidir.

Şehirleri kadınsılaştırmak bir itiyaddır. Cumhuriyet'in kurucu babaları, üzerinde tahakküm kuramadıkları sürece aşıftelikle, güvenilmezlikle suçladıkları göz kamaştırıcı İstanbul'a karşı, gösterişsiz ama müşfik ve ehli olarak andıkları Ankara'nın kucacağına sığınmışlardır. Ama kendileri de bilirler ki, cazibe odağı, fettan kadın olarak andıkları İstanbul'un çağrısına önünde sonunda boyun eğeceklerdir. Halide Edip de, rock'n roll çılgınlığına kapılmış gençlerin “sallanıp yuvarlandıkları” bir kır kahvesine oturduğu “Boğaziçi Beyi”ni, İstanbul denen kadının kaderi hakkında düşündürür: “Hayır, hayır, bu debdebenin, şaşaanın beşiği ve mezarı, güzelliği ile Şark'ın ezeli hakimi olan Boğaz, kıyılarındaki insan maskaralıklarından habersiz, hiç değişmeden nazlı nazlı akacak, çoşacak, sislere bürünüp uyuyacak! Evet, o, kanlı muhabbetleri hiç titremeden göğsünde yaşatmıştır. O köhne Bizans, bin kocadan arta kalmış bir bakir duldur. Onun yüzünde tazeliğin sihri daimdir. O, her zaman mavi sularıyla hariçten açılan gözlere öyle munis görünür ki... ‘Munis, fakat en kirli kadınlar gibi munis/Üstünde coşan giryelerin hepsine bi-his’” (s. 112).

Sokağın Kadınları

Yazarın “muhtar hanım” olarak andığı Akile, adı üstünde, bilgelik seviyesinde akıllı ve aynı zamanda becerikli bir kadındır. Geleneksel kültürlerde erkeğe özgü sayılan birçok meziyete sahiptir. Kadın, erkek herkes ona fikir danışır, ondan yardım ister. Ayrıca, imkanlarını aşan hayalleri vardır: roman yazmak gibi. Bir kadın olarak böylesi muteber ve yaşadığı sokağın adıyla anılmasına neden olacak kadar güçlü bir karakter olabilmesinin sırrı, onun kendisini cinsiyetsizmiş gibi sunması ve öyle algılanmasıdır. Halide Edip onu tasvir ederken: “Akile Hanım'a ne kadın, ne de erkek demek mümkündür” der (s.60). Hemen ardından da, Akile'nin kadınlıkla olan tek ve temel ilişki biçimini, aseksüelliği dayatan kutsal anneliğini vurgular: “(...) onda kadınlığın analık tarafı çok kuvvetliydi” (s. 75).

Akile aynı zamanda ihanete uğramış bir kadındır. İhanet şüphesi, Halide Edip'in şahsi tecrübelerinden süzülüp gelen sinsi bir düşman olarak, yazarın birçok eserinde gerilimin odağında yer alır. Bu romanda da hem Nermin, hem de teyzesi Ayşe, kocaları ile olan ilişkilerinde daha genç ve daha cezbedici kadınların gölgesini hissederler hep. Hiçbir zaman feminist olduğunu beyan etmemiş olan Halide Edip, ihanet söz konusu olduğunda da, kızkardeşliği bir yana bırakıp halef ve selef arasında kıyas yapmaktan kendini alamaz. Akile, kendi kendine uğradığı ihanetin muhasebesini yaparken, “Benden o kadar aşağı olan kariyı kıskanmaya tenezzül mü ederdim?” der (s. 76). Nermin, kocasıyla birlikte İtalya'ya giden daktilo Sevim'i hep o kırmızı ojeli tırnakları kocasının omzunda, dudaklarında iken hayal edip, onu düşkünleştirir. Ellilerde çalışan kadınların önemli bir bölümünün istihdam edildiği, bugünkü sekreterliği andıran daktiloluk pozisyonu, bir meslek olmanın ötesinde, popüler kültürümüzde de sıklıkla konu edilen olumsuz önyargılarla yüklü bir sıfattır adeta. Hoppa, ahlak düşkünü, umursamaz ve entrikacı femme fatale'lerdir daktilolar. Orta ve orta üst sınıfa mensup kadınların çalışmalarının hoş karşılanmadığı bir kültürde ve dönemde alt sınıfa mensup, yuva yıkan kadın prototipi olarak hemcinslerince küçümsenirler. Öyle ki, bunların rol aldıkları ihanet öyküleri bile sıradanlaşıp küçümsenir hale gelmiştir. Nermin'in teyzesi Ayşe, kocasının tıp talebesi Gülbeyaz'a olan tutkusunu, “alelade bir daktiloya tutkunluğun” ötesinde (s. 126) bir tehlike olarak görür. Benzer biçimde, üniversite hocası Nadide de, yanında çalıştırdığı ve arsız bulduğu hizmetçi Ayşe'nin güzelliği ve teklifsizliğinin yarattığı tehlikeyi küçümsemeye meyyaldir. Çünkü, ona göre, “Erkekler daha çok, zor elde edilen kadına aşık olurlar. Bunun gibi güzel hizmetçilere sataşsalar bile geçicidir” (s. 163).

Akile Hanım Sokağı'nın kadın karakterlerinin çoğu öksüz veya hem öksüz, hem yetimdirler. Bu sebeple, baba figürünün ikame edilebileceği erkek karakterler bol bol çıkar karşımıza. Samim Enişte hem Nermin'e

babalık eder, hem de gizlemek zorunda olsa da Gülbeyaz'ın biyolojik babasıdır ve onu da himayesine alır. Cıvıl gız olarak anılan hizmetçi Ayşe de öksüz ve yetimdir. Romanın babasız kızlarının ayrıksı birer serüvenleri vardır. Nermin, teyze ve eniştesinin yanına sığınarak onlarla Amerika'ya gitmiş, orada hayal bile edemeyeceği bir sosyal hayatı deneyimlemiş, dil öğrenmiştir. Gülbeyaz da aynı sebeple sığındığı evlerde kötü muamele görmesine karşın ayakta kalır ve o dönemde kadınlar arasında yaygın olmayan ve bu yüzden ayrıcalık sayılan doktorluk mesleğine adım atar. Ayşe, sınıf atlamak arzusunu evlilik veya metreslik kurumu yoluyla gerçekleştirmeye çalışırken olabildiğince başına buyruktur. Üçü de baba şefkatinden mahrum olmayı, baba otoritesinden uzak kalmanın avantajına tahvil etmişlerdir. Bunlar arasında Gülbeyaz, Fatma Aliye'nin Refet'ini andırır bir karakterdir. Yoksulluk ve horlanma ile mücadele eder ve onurunu koruyarak, seçtiği meslek aracılığıyla sınıf atlama şansını yakalar. Halide Edip'in Gülbeyaz'ı kurgularken Refet'ten etkilenmiş olması ihtimal dışı değildir.

Çalışlar'ın hazırladığı biyografisinin de doğruladığı gibi, Halide Edip kadının cinselliğine vurgu yapacak pratiklerden uzak durmasından yanadır. Aşırı makyaj, dekolte, abartılı şıklık v.b. ona itici ve anlamsız gelir. Belki de bu sebeple, romanın sonunda ortaya çıkan ideal kadın Serin Esen biraz da genç Halide Edip'tir:

“Sadi'nin gözlerinin takıldığı bu mahluk, eğer, etek yerine pantolon giymiş olsaydı, ona Adonis denilebilecek bir erkek ilah vasfı verilebilirdi. Fakat kadını biraz daha uzaktan tetkik ettikten sonra onun bir dişi değil, ideal bir kadın olduğu kanaatine vardı. Hareketlerindeki katiyete rağmen hiç de erkek olmaya özenen, anormal bir kadın olmadığı göze çarpıyordu” (s. 218).

Kısa saçlı, sade görünlü, meslek sahibi (mimar) Serin Esen, aynı zamanda ideal bir annedir. O da Halide Edip gibi annesiz büyümüş ve müşfik bir babanın eseri olarak ortaya çıkmış sağlam bir karakter olarak çizilir. İsmiyle müsemmadır: zor zamanların boğucu havasını tazeleyen, serin esen bir rüzgar.

Romanın diğer kadın karakterlerinden Nadide, yazarın kadim dostu ve Laleli'den komşusu, tıbbiye hocalarından Meliha Terzioğlu'ndan ilham alınarak yaratılmış gibidir. Sağduyulu, özgüvenli bir kişilik olarak idealize edilmiştir Nadide. Hizmetçi Ayşe'nin bir dönem yanında çalıştığı Rum Madam Karamanidis, şen şakrak, biraz hafifmeşrep ama etrafında saygı ve sempati uyandıran bir kadındır. Hacıağa İsmail Bey'in karısı Feyziye, halk arasında “çarıklı erkan-ı harp” denilen güçlü ve hükümrân bir taşralı kadın tiplemesidir. Erkekler üzerindeki otoritesi, uyanıklığı, arsızlığı ve çirkinliğiyle de birleştirilerek itici hale getirilmiştir romanda. Nermin ve ailesinin Amerikalı dostları Dick Jones'ın gazeteci kızkardeşi Mary ise romanın en marjinal karakterlerinden biridir. Yeni Türkiye ile ilgili bir roman yazmak için geldiği İstanbul'da tesadüfen cıvıl gız Ayşe'yle tanışır. Sıra dışı güzelliğiyle daha görür görmez etkisi altına girdiği Ayşe'ye yaklaşımının homoerotik izler taşıdığı söylenebilir. Finalde Ayşe'yi beraberinde Amerika'ya götürecektir. Sadi Arslan'ın annesi Mukaddes Hanım, yine ismiyle müsemma bir karakter olarak, kutsal anneliğin, ideal eşliğin şahikasını bulduğu kişidir. Uyumlu, fedakar, geniş görüşlü, müşfik v.b. Yazarın ona ihtimam gösterdiğini hissetmemek mümkün değildir.

Geçmişle gelecek arasına sıkışıp kalmış, yersiz yurtsuzluğun, gadre uğramışlığın ne demek olduğunu iyi bilen Halide Edip, genç Cumhuriyet'in sarsıcı siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümler geçirdiği Ellili yılları birçok farklı kadının etrafında dönen küçük hikayelerle çözümlemeye çalışmıştır bu romanda. Bu kadınları konaklarda, sokaklarda, eğlence yerlerinde, dünya ülkelerinde dolaştırmıştır. Ama sonunda hepsini, yeni dönemin baş şehri olacak İstanbul'da, Akile Hanım Sokağı'nda bir araya getirmiştir. Serin Esen için yaptığı ve ideal kadını işaret ettiği tanımlama kendisini de içerir aslında: “O, ne eski, ne de yeni zamana mensuptur” (s. 233). Kendisi gibi huzursuz ruhlu Akile Hanım Sokağı kadınları, roman nihayetlendiğinde hala ruhlarını kurtaramamış haldedirler. Bunun istisnası, o sokağın dışından gelen Serin Esen'dir.

Refet, Fatma Aliye, L Yayınları, İstanbul, 2007.

Halide, Biyografisine Sığınmayan Kadın, İpek Çalışlar, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.